

ПОЗАБЛОКОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ: ІЛЮЗІЇ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

У статті розглядається проблема позаблокового статусу України.

Ключові слова: позаблоковий статус України, європейська безпека, митний союз, Європейський економічний простір.

Прийняття 1 липня 2010 р. Верховною Радою Закону «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики» і поява в пресі спричинених ним численних матеріалів, серед них і таких, призначення яких – створення позитивного іміджу позаблоковому статусу України, засвідчує факт актуальності питання безпеки у світі, котрий зазнає змін під впливом глобальної фінансово-економічної кризи [1, с. 160]. Науковці й політики акцентують увагу на початку процесу деглобалізації, регіоналізації й ренесансу національних держав [2]; на зміні пріоритетів США щодо європейської безпеки та зростанні в ній ролі Росії, що повинно послужити підґрунтям оправдання статусу позаблоковості і применшення значення існуючої євроатлантичної системи безпеки для України. У суспільну свідомість, таким чином, привносяться постулати, які, навіть при побіжному ознайомленні з ними, постають малопереконливими і потребують серйозного аналізу. Постулат перший: США «знімають із себе стратегічну відповідальність за безпеку ЄС» [3]. Насправді, з 1991 р., коли зникла загроза комунізму, США, закликавши своїх союзників до поділу відповідальності за світ, лише видозмінили свою участь в європейській безпеці у бік моделі рівного партнерства. Другий постулат ґрунтується на тому, що начебто ЄС не може взяти на себе ношу власної безпеки. Як відомо, у період балканської кризи, саме ЄС був лідером в організації практичних заходів збереження безпеки на континенті. Не витримує критики й просторікування, що ЄС чекає доля СРСР. Європа надто часто страждала від воєн, щоб відмовитися від вигоди єдності й згуртованості заради миру, безпеки й стабільності. Сьогодні найменша загроза виникнення війни саме в Європі. Коли ж кордони ЄС зіл-

лються з її географічними межами, війна для континенту стане гріхом минулого. Некоректно також порівнювати ЄС і СРСР. ЄС постав велінням часу, створений на принципах добровільності, демократії і взаємної вигоди, СРСР – шляхом насильства і примусу, як об'єкт, котрий у вимірі суспільного розвитку був відступом від нормального шляху людства. Суттю третього постулату, який представляється продуктом перших двох, є твердження, що Росія – ключовий геополітичний гравець, оскільки ЄС не може гарантувати безпеки Європи. І цей легко спростовується. Трихвильова кампанія розширення НАТО (1999-2009) показує, що Росія не змогла перешкодити процесу, відомому під брендом «НАТО іде на Схід». За винятком звичного імперського тиску на Україну та Грузію, що замахнулися на членство в НАТО. Привід для цього давала невиразна «східно-західна» політика керівних кіл України. Каменем спотикання Грузії стала проблема об'єднання її територій, створена політикою Росії на Кавказі. Надуманим бачиться також постулат про початок процесу деглобалізації. Таке явище не спостерігається і практикою не підтверджується. Так, світові кризи вели до падіння виробництва, безробіття, але ніколи не повертали назад технічний прогрес. Якраз він дуже часто допомагав вийти з неї. Економічна глобалізація породжена саме ним.

Наголос в обґрунтуванні української позаблоковості прихильники буття України між Сходом і Заходом роблять також на американську політику «перезавантаження» відносин з Росією, ініційовану Б. Обамою 2008 р. Бачать в ній початок історичного примирення між Сходом і Заходом, що начебто відкриває шлях до нової моделі системи колективної безпеки. Так, від «перезавантаження» чекали серйозних дивідендів: Вашингтон – сприяння Росії американській політиці на Близькому Сході, в Афганістані та Ірані, Москва – згоди Америки на особливі права Росії на пострадянському просторі. Але ця модель спрацювала лише паліативно, у вигляді нового договору СНВ-3 і не більше. За умов, коли ядерну зброю заводять усе нові й нові держави, посилюється боротьба за ресурси, позиції центрів сили, позбутися її повністю у видимій перспективі сумнівно. Бідкаються також на труднощі у «формуванні іншої політичної і ділової культури», про те, як багато треба зробити в політичній та економічній трансформації при вступі України до ЄС. Інша справа – Митний союз та ЄСП. Там нічого не треба міняти, такими, як ми є, нас приймуть з обіймами. Однак якими ми залишимося чи станемо там, уже нікого не буде

цікавити. Правила гри визначатимуть інші. Ті, що хочуть відтворити Велику Росію на кшталт СРСР, увійти у «велику трійку», яка вирішувала б світові проблеми. Однак такі прагнення не відповідають геополітичним інтересам Заходу. Навіть такі сусіди, як Казахстан і Білорусь, навряд чи хочуть бачити в Росії великий центр сили, розуміючи, як і чиїм коштом він буде створюватися. Та й ЄЄП не є чимось новим і незвіданим. Він уже був найтіснішим утворенням у форматі СРСР й розвалився тому, що народам, які входили до нього, не приніс ні матеріального, ні морального, ні людського щастя. Так що нема що одягати в шати пристойності. Король голий.

Цілком резонно, що конче вимагається внести остаточно ясність у питання незворотності української незалежності. Але чи створює для цього передумови позаблоковий статус? Навіть його прихильники не зовсім впевнені в цьому і пропонують використати Будапештський Меморандум 1994 р., який зобов'язує країни-гаранти (РФ, Велика Британія, Франція, США) «у відповідності з принципами заключного Акту НБСЄ «утримуватися від примусу, спрямованого на те, щоб підпорядкувати своїм власним інтересам здійснення Україною прав, властивих її суверенітету і таким чином забезпечити собі перевагу будь-якого роду». Погодьтеся, це теж якась форма колективної безпеки. Однак реальна політика гарантів щодо безпеки України не однозначна. США, Велика Британія, Франція підтримують незалежність України. Така ж позиція і Китаю, заявлена 20 червня 2011 р. в Спільній декларації про встановлення й розвиток стратегічного партнерства між КНР та Україною. Чому ж тоді «ядерна п'ятірка» стримано ставиться до перспектив надання позаблоковій Україні зобов'язуючих гарантій безпеки? По-перше, історія вчить, що вони, як правило, не спрацьовують, про що засвідчує Перша і Друга світові війни. По-друге, сьогодні не все гаразд у відносинах між підписантами Меморандуму, зокрема Росією і США. Позаблоковість України їх лише загострює. США зі скепсисом ставляться до неї, як такої, що не утверджує остаточно її незалежність, не вирішує проблему об'єднання Європи, не ставить крапку під питанням нового протистояння між Європою і Євразією. Росія, зі свого боку, взагалі не сприймає серйозно Меморандум, як і Великий договір з Україною 1997 р. Дотримуватись їх букви означає для неї відмову від реінтеграції України. Її позаблоковість вона бачить як стан підвишеності, який дає час і

можливості для повернення України з допомогою газового ласо в «русский мир». Набір інструментів для цього більш ніж достатній: МС, ЄЕП, Євразійський союз.

Сам материк пострадянського простору й надалі залишається об'єктом суперництва США й Росії. У його центрі знаходиться Україна. Від того буде вона самостійною чи ні, піде у бік демократії й прогресу, чи застрягне в лещатах євразійського авторитаризму, приєднається до Північноатлантичного пакту безпеки, чи законсервується у тонкому павутинні позаблоковості, залежатиме загальна ситуація на євро-євразійському просторі. Україна на геополітичних терезах є той доважок, який може забезпечити стабільність, а може призвести до нової конфронтації між Заходом і Сходом. А тому, ні США, ні ЄС не можуть залишити поза увагою простір, який уже зараз перетворюється в сіру зону, що загрожує дестабілізацією Європи і втратою позицій Америки в ЦСЄ.

Схиляючись до позаблоковості, як нібито унікального і найбільш прийнятного для країни, що знаходиться на активній лінії Захід-Схід, статусу, Україна, на думку низки відомих авторів, вдало й раціонально відповіла на нові тенденції в сучасній геополітиці. Насправді ж, позаблоковість стала конформістським виразом складного внутрішньо-і зовнішньополітичного становища України й наслідком того, що: а) стратегія її зовнішньої політики виробляється не зовсім у Києві; б) всередині політичної еліти країни простежується стійкий розкид орієнтаційних уподобань: погляди одних звернені на Європу та США, інші сповідують євразійський курс: закликають не дратувати Росію, що означає виконувати всі побажання Кремля, через МС та ЄЕП бачать можливість нового етапу співпраці з ним. Разом з тим багато хто сприймає позаблоковість як тимчасовий перехідний стан України. Очевидно, вона не стала тим інструментом безпеки, володіючи яким можна бути впевненим у незворотності української державної самостійності.

У цьому контексті набрала розголосу ініціатива системи безпеки «від Ванкувера до Владивостока», декларована 2008 р. президентом РФ Медведєвим, яка нібито прийде на зміну Ялтинсько-Гельсінкській, і світ стане «вільним від розмежувальних ліній і внутрішніх загроз». Проект Медведєва ставить за мету звести під один дах НАТО, ОДКБ, позаблокові й нейтральні країни – взагалі всю Європу, Північну Америку й пострадянську частину Азії. На перший погляд проект мирить усіх, усім створює найбільш прийнятну сис-

тему безпеки. Не треба оглядатися ні на Захід, ні на Схід. У такому конгломераті двері для всіх відкриті без будь-яких застережень. Але така архітектура безпеки, що об'єднує країни з різними суспільно-політичними системами, — аморфна, нестійка й суперечлива за своєю природою. Виникає питання: чи пожертвують члени НАТО зобов'язуючими статутними положеннями, які виключають територіальні претензії до сусідів і спрямовані на недопущення силових конфліктів? Чи погодиться з ними Росія? Адже, прийнявши їх, вона змушена буде відмовитися від імперської політики і де-факто визнати пострадянські країни незалежними й рівноправними, що складно уявити. Не слід також сподіватися, що НАТО як система колективної безпеки, яка поважно зарекомендувала себе у світі, захоче розчинитися в просторах «від Ванкувера до Владивостока». Годі сподіватися, що європейці й американці підуть на ліквідацію Альянсу, який представляє собою перший у світі зразок дієвої організації системи колективної безпеки, створеної на демократичних засадах. Організації, в яку вкладено так багато зусиль, щоб перейти від оборонного союзу проти комунізму до ефективної системи колективної безпеки. Приєднання до НАТО на його принципах — це дійсно шанс безпеки й демократичного поступу для тих, хто зараз поза ним. А формула безпеки, пропонує Росією, — крок назад в межах декларації без найменших шансів на реалізацію.

Ніскільки не переймаючись такими питаннями, прихильники позаблоковості й ініціативи Медведєва в Україні стурбовані тим, що вона не знайшла розуміння провідних країн НАТО, а в Стратегічній концепції Альянсу, прийнятій 2010 року в Лісабоні, залишено поза увагою позаблокові й нейтральні держави. Але є одне «але». Якщо котрійсь із них байдужа власна безпека, то чому нею має перейматися НАТО? Та й європейські нейтралі ніяк не зреагували на Лісабонський саміт. Адже ніхто не замахується на суверенітет і незалежність Швейцарії, Швеції, Норвегії... і навіть Монако. На відміну від них, Україна не має історично установлені практики незалежності. Як і в попередні пробіски своєї самостійності, вона за 20 років й досі не пройшла точку неповернення до колоніального стану. Заперечити це не наважиться жоден здравомислячий політик і державець.

Пропаганда нової парадигми системи колективної безпеки й одночасна відмова від відповідальності за незалежність пострадянських держав заводять проект Медведєва в глухий кут. Він, очевидно, не складає інтересу й для са-

мого Кремля, оскільки його оформлення неможливе без юридичної фіксації статус-кво пострадянських реалій. З самого початку йому була відведена роль у стилі добре відомих пропагандистських радянських акцій «встановлення міцного й тривалого миру в усьому світі». За таких обставин навіть адепти ідеї Медведєва відносять питання відповідальності Росії в євразійському просторі до розряду дискусійних і радять шукати його вирішення в колі громадянських суспільств США, ЄС і РФ. Забуваючи, очевидно, що в Росії таке суспільство існує лише віртуально. Сама ж кампанія пошуків Москвою нових проектів європейської безпеки має метою відвернути увагу Заходу від розбудови реінтеграційних інституцій на пострадянському просторі й не порушити важливі для збереження нафтогазових ринків й економічної безпеки Росії стосунки з провідними країнами Європи. До того ж, як спадкоємець СРСР, Росія прагне брати участь у всіх світових справах.

Так само ілюзорними в сенсі матеріалізації залишаються заклики до використання Україною свого становища між Сходом і Заходом для нарощування активності у великій грі світової політики, до трансформації позаблоковості в постійний нейтралітет, до ролі якогось нечіткого й невизначеного компонента в системі стратегічної рівноваги [4]. А якщо остання раптом порушиться? У зв'язку з «особливими інтересами» сусідів щодо України? І якщо не зупинити негативні процеси на пострадянському просторі, то історичне примирення між Заходом і Сходом залишиться маніловщиною, а реальність обернеться небезпечними викликами для всіх країн світу.

Якщо Україна прагне до цивілізації і прогресу, піклується про свою безпеку, то вона не може залишатися на узбіччі, не може дозволити собі швейцарської розкоші, оскільки має проблеми, не вирішені в позаблоковому статусі. Це проблеми незалежності, цілісності, суверенітету, демократії [1, с. 165]. Україні присутність у НАТО більш потрібна, ніж будь-яким іншим посткомуністичним країнам, оскільки їх незалежність ніким не заперчується, не піддається сумніву.

Список використаної джерел:

1. Газін В. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика : монографія / В. П. Газін. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2009. — 424 с.
2. Гриневецкий С. Внеблоковость Украины в меняющемся мире / С. Гриневецкий // ЗН. UA. — 2011 — № 36. — С. 4.

3. Чалий О. Обрії Євроатлантики / О. Чалий // День. — № 167. — 2011. — С. 7.
4. Грищенко К. Стратегическое равновесие как шанс Украины в многополярном мире / К. Грищенко // ZN.UA. — 2012. — № 9. — С. 4.

This article deals with the problem of the-out-of-alliances status of Ukraine.

Key words: the-out-of-alliances status of Ukraine, European safety, customs union, European economic space.

Отримано: 21.11.2014

УДК 327.39

Т. В. Ігнат'єва

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНИХ МОДЕЛЯХ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

Через дослідження еволюційного розвитку геополітичних моделей світу відбувається пошук місця України в світових та регіональних процесах.

Ключові слова: геополітична модель, класична модель, модель біполярного світу, модель Західної цивілізації, модель монополярного атлантизму, багатополарна модель.

Початок ХХІ ст. для системи міжнародних відносин є періодом глобальних трансформацій, які проявляються в процесі формування нового світового порядку, нової геополітичної конфігурації світу. Ще з кінця минулого століття в багатьох теоретичних дискурсах та аналітичних документах світових дослідницьких центрів обговорювалися питання нового світового порядку. Різні точки зору з цього приводу мають одну спільну позицію: світ не залишиться однополярним, а під дією цілої низки факторів буде розвиватися в багатополосну міжнародну систему із складною геополітичною конфігурацією, яку можна зрозуміти, спираючись на попередні світові геополітичні моделі.

Геополітична модель – це формування геополітичного простору через поділ і перерозподіл сфер впливу різних держав/центрів сили та транснаціональних суб'єктів. Спираючись на модель геополітичного розвитку світу, політики та науковці можуть прогнозувати геополітичні процеси, визначати їх тенденції, вираховувати та враховувати геополітичні загрози державного/національного, регіонального чи планетарного масштабу.

Сьогодні в арсеналі геополітики існує значна кількість геополітичних моделей побудови світу: